

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2022-32-67-81>
УДК 378-055.2(477)"18/19"

Плахтій Маріанна Петрівна,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри політології та філософії,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Кам'янець-Подільський, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6789-7711>

marianna.plakhtiy@kpnpu.edu.ua

РОЗБУДОВА ВИЩОЇ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Анотація. Актуальність проблеми умов формування закладів вищої освіти для жінок та внеску передової української інтелігенції в її становлення наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. зумовлена потребою всебічної історико-філософської реконструкції та залучення зазначеного питання до історії української філософії. Утім, оскільки зазначена розвідка належить до однієї з перших у цьому напрямі, то вона не претендує на всебічність, а спонукає до продовження та поглиблення наукового дослідження в цьому проблемному полі. Проаналізовано умови формування закладів вищої освіти для жінок в Україні та вплив передової української інтелігенції на створення та діяльність таких закладів, а також розглянуто загальні аспекти викладання філософських дисциплін у закладах вищої освіти для жінок.

Відкриття на українських теренах жіночих закладів вищої освіти стало визначним освітнім явищем. Особливу увагу у дослідженні приділено історичному контексту створення закладів вищої освіти для жінок в Україні, а також внеску професорів філософії у становленні Вищих жіночих курсів. Установлено основні події створення та діяльності Київських, Одеських, Харківських та Катеринославських вищих жіночих курсів.

Вищі жіночі курси надавали жінкам можливість отримати не лише наукову освіту, а й здійснювали педагогічну підготовку та надавали випускницям можливості для активного впливу на розвиток освіти в Україні.

Доведено, що діяльність Вищих жіночих курсів на території України була надзвичайно важливим складником для формування інтелектуального соціуму. Водночас вагомим був внесок професорів філософії та активної частини інтелігенції в розбудову вищої жіночої освіти. Окреслено загальні особливості викладання філософських дисциплін у закладах вищої освіти для жінок.

Ключові слова: історія української філософії; Вищі жіночі курси; Київські Вищі жіночі курси; Одеські вищі жіночі курси; Харківські вищі жіночі курси; Катеринославські вищі жіночі курси; викладачі філософських дисциплін.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Трансформаційні зміни в сучасній вищій школі викликають необхідність залучення педагогічного досвіду набутого поколіннями задля вдосконалення методик, а також гуманізації освітнього процесу. Водночас актуальним постає й вивчення гендерних аспектів у вітчизняній освіті, досвід формування та впливу діяльності вищих жіночих закладів освіти на процес формування української інтелігенції. До важливих історико-філософських завдань належить дослідження умов формування вітчизняної вищої освіти, зокрема й вищої жіночої освіти.

Проблема умов формування закладів вищої освіти для жінок та внеску передової української інтелігенції в її становлення наприкінці XIX – початку XX ст. є актуальною. Вона зумовлена також потребою ґрунтовної історико-філософської реконструкції та залучення зазначеної проблематики до історії української філософії. Утім, оскільки зазначена розвідка належить до однієї з перших у цьому напрямі, то вона не претендує на всебічність, а спонукає до продовження та поглиблення наукового дослідження в цьому проблемному полі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За роки незалежності вітчизняні науковці все більше звертаються до історії формування та діяльності вищих жіночих освітніх закладів, політики державної влади у сфері вищої жіночої освіти, а також до проблем викладання педагогічних та філологічних дисциплін на Вищих жіночих курсах в Україні. Зокрема, цим питанням присвячено історичні дослідження О. Драч [1], Н. Дем'яненко [2], В. Добровольської [3, 4], К. Кобченко [5; 6; 7], О. Мельник [8; 9].

До вагомих розвідок загального характеру належать роботи Л. Міхневич [10], у яких окреслено передумови та законодавче закріплення права жінок на вищу юридичну освіту в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст., О. Кохановської [11], у яких досліджено проблему викладання природничо-математичних дисциплін на Київських вищих жіночих курсах. Окрім того, Л. Ломако [12] описує аспекти педагогічної підготовки слухачок курсів Наддніпрянської України. Ретроспективний аналіз генези недержавної вищої школи України в кінці XIX – на початку XX століття здійснено в монографії Л. Корж-Усенко, О. Сидоренко [13].

Проте в межах історії української філософії бракує спеціальних наукових розвідок, присвячених Вищим жіночим курсам і викладанню філософських дисциплін. Одними із перших напрацювань у цьому напрямі є дослідження особливостей викладання філософських дисциплін для студенток Київських вищих жіночих закладів освіти [14] та Одеських вищих жіночих курсів [15].

Останніми роками з'являються розвідки щодо особливостей викладання на Київських Вищих жіночих курсах філософських предметів, зокрема монографія С. Кузьміної «Філософія освіти та виховання у Київській академічній традиції XIX – початку XX ст.» [16] та дослідженні О. Сирбу «Загальний огляд філософської освіти на Київських вищих жіночих курсах» [17].

Утім комплексного дослідження історико-філософських аспектів створення та діяльності закладів вищої освіти для жінок на українських теренах не здійснено.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті – проаналізувати умови формування закладів вищої освіти для жінок в Україні, дослідити вплив передової української інтелігенції на створення та діяльність вищих закладів освіти для жінок, а також розглянути загальні аспекти викладання філософських дисциплін у вищих жіночих освітніх закладах.

Відповідно до мети визначено такі **завдання статті**: встановити основні події створення та діяльності Київських, Одеських, Харківських та Катеринославських вищих жіночих курсів; відстежити внесок професорів філософії та активної частини інтелігенції в розбудову вищої жіночої освіти; виявити рівень філософської освіти у закладах вищої освіти для жінок.

3. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODOLOGY

У статті використано комплексний методологічний підхід, який передбачає дотримання загальних принципів наукового пізнання, а також історико-порівняльний і герменевтичний методи. Під час здійснення історико-філософської реконструкції та аналізу джерел було застосовано критичний метод аналізу джерел.

4. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH FINDINGS

На зламі XIX – XX ст. в Україні, яка перебувала у складі Російської імперії, соціальні проблеми вищої жіночої освіти особливо загострилися. Жінки належали до категорії неправоздатних громадян, були позбавлені можливості впливати на урядову політику та самоврядування. Згідно із панівними патріархальними поглядами, покликання жінки – ведення домашнього господарства, рукоділля та догляд за дітьми. Зрозуміло що й процес виховання молодих дівчат був спрямований головним чином до виконання ними головних на той час жіночих ролей – дружини, матері, господині. Але під впливом західноєвропейської думки змінюється ставлення жінок до освіти та загалом ставлення до жінок. І вже наприкінці XIX ст. «жіноче питання» постає гострою соціальною проблемою. Жінки, закінчивши гімназію або інститут шляхетних дівчат, прагнули здобути вищу освіту,

але тогочасна освітня система дозволяла лише відвідувати публічні лекції в університетах, що й так викликало дискусію у суспільстві.

У 70-х роках XIX ст. усе більше молодих дівчат виїжджало навчатися за кордон, не маючи змоги здобути вищу освіту у власній державі. Міністерство народної освіти помітило в цьому велику загрозу і, щоб контролювати освітній жіночий процес, було дозволено відкривати приватні вищі навчальні заклади для жінок у великих містах Російської імперії. Заклади вищої освіти для жінок мали назву Вищі жіночі курси (ВЖК).

У 1872-1878 рр. у Російській імперії було відкрито чотири таких заклади, із них лише один на теренах України – Київські вищі жіночі курси.

Київські вищі жіночі курси. З ініціативою заснування Київських Вищих жіночих курсів до Міністерства народної освіти ще в 1872 р. звернулася група жінок, серед яких переважно були дружини професорів Київського університету Св. Володимира. Але на це подання міністерство відповіло відмовою. І в 1874 р. Рада Київського університету звернулася із повторним проханням до міністерства, проте звернення залишилось поза увагою урядовців [18]. Подальші звернення досягли успіху. Київські ВЖК були відкриті в 1878 р. Ініціативне жіноче товариство, яке очолювали А. Алексєєва, В. Антонович, Є. Гогоцька, зібрали необхідну для початку суму коштів. Засновником курсів став професор Київського університету Св. Володимира С. Гогоцький.

Відкриття Київських ВЖК стало визначною освітньою подією, у якій особлива роль належала сім'ї Гогоцьких. Євдокія Іванівна Гогоцька (1823 – 1888) дружина професора філософії С. Гогоцького, відома громадська діячка. Є. Гогоцька з роду І. Ходунова, знаного мецената, комерсанта, багаторічного міського голови м. Києва. Є. Гогоцьку вважали «невиправною лібералкою», яка опікувалася питаннями загальної та спеціальної освіти, вона заснувала початкову школу для бідних дітей, жіночу школу з ремісничим ухилом, яка пізніше перетворилася на ремісниче училище. Видавала газету «Киевский телеграф» в 1875-1876 рр. [19].

Сильвестр Гогоцький відомий представник Київської духовно-академічної філософської школи, був керівником Київських ВЖК, головою педагогічної ради (1878 – 1881 рр.) та до моменту закриття вищого навчального закладу для жінок (1886 р.) читав курси педагогіки та психології (перші два роки функціонування курсів – безкоштовно) за власноруч розробленими лекційними матеріалами [20].

До викладацького складу Київських ВЖК входили переважно професори університету Св. Володимира. За статутом новостворених курсів дворічне навчання не давало випускницям жодних професійних прав. Новим статутом від 1881 р. було збільшено термін навчання на Київських ВЖК до чотирьох років, а викладання дисциплін відповідало університетським курсам, до яких входили іспити, курсові, практикуми. Поділялися Київські ВЖК на 2 відділення: словесно-історичне або історико-філософське і фізико-математичне. Професори історико-філологічного факультету університету Св. Володимира читали лекції для курсисток не змінюючи та не скорочуючи матеріал.

У програмі курсів (1878-1882 рр.) філософські дисципліни були невеликі за обсягом, зокрема логіка вивчалася на першому курсі в обсязі 2 год на тиждень, історія філософії на другому та третьому курсах у такому ж обсязі.

Питання вищої жіночої освіти викликало жваву дискусію серед київської інтелігенції. Опоненти пророкували «ученим дамам» втрату природної жіночності та інтересу до обов'язків матері й дружини. «Бажання жінок вчитися здавалося ненормальним, йому не вірили і під ним неодмінно підозрювали сторонні, аморальні та антиурядові дії» [21].

Міністерство народної освіти з 1886 н. р. заборонило здійснювати новий набір на курси і Київські ВЖК припинили свою роботу до 1906 р. Професори Київського університету в 1900 р. і в 1904 р. робили спроби домогтися поновлення набору на ВЖК, але Міністерство внутрішніх справ визнавало відкриття їх у Києві «невчасним» [5, с. 65-69].

На початку ХХ ст. завдяки частковій лібералізації під час революції 1905-1907 рр., а також з огляду на численні петиції та звернення жінок, громадськості й професорів університету Св. Володимира, стало можливим відновлення ВЖК у Києві.

Принагідно варто звернути увагу на значну кількість жіночих освітніх закладів середнього рівня. Фонди державного архіву міста Києва зберігають інформацію про понад тридцять закладів освіти для жінок, до прикладу: приватна жіноча гімназія М. Клусіні (1910-1920), приватна жіноча гімназія М. Левандовської (1904-1920), Фундуклеївська жіноча гімназія (1859-1919), приватна жіноча гімназія А. Жекуліної (1905-1920), приватна жіноча гімназія О. Дучинської (1878-1919), приватна жіноча гімназія І. Конопацького (1903-1920). Значна кількість навчальних закладів є яскравим свідченням того, що жінки прагнули навчатися, а згодом здобувати вищу освіту у вищій школі.

У 1906 р. було відновлено Київські ВЖК у складі історико-філологічного та фізико-математичного відділів, а з 1907 р. долучено юридичний та медичний відділи. Останній невдовзі відокремився в самостійний навчальний заклад. Довершенням вищого навчального закладу стала розбудова власного корпусу курсів у 1914-1915 рр., обладнаного за найвищими стандартами, які існували на той час. За дослідженням К. Кобченко, 70% курсисток були українками, ще частина – з прилеглих територій, де українське населення було численним (Кубанська, Чорноморська, Курська, Саратовська губернії). Чимало й слухачок з України навчались на ВЖК Петербурга та Москви.

Викладання на Вищих жіночих курсах проводилось за університетськими програмами, але з деякими особливостями з огляду на неузгодженість програм чоловічих і жіночих гімназій. Але це не завадило в 1913 р. Міністерству Народної Освіти дозволити слухачкам курсів складати іспити та отримувати дипломи нарівні із студентами університетів [22].

На початку ХХ ст. лекції із філософії, педагогіки та логіки на Київських ВЖК у 1911-1915 рр. читав приват-доцент, а згодом професор Степан Андрійович Ананьїн (1875-1942). У власних лекціях із логіки С. Ананьїн опирався на праці Зігварта, Мілля,

Владіславлева, Введенського, Троїцького, Дробиша, Вунда. Прочитані ним на курсах лекції із логіки було опубліковано у 1913 р. [23] та 1914 р. [24].

Демократизації академічного життя сприяло створення Української Народної Республіки в 1917 р. Відтак, у 1919 р. було відкрито філософське відділення на історико-філологічному факультеті. Саме в цей час збільшилась кількість українознавчих дисциплін за ініціативою самих слухачок. Розпочалась організація українського відділення курсів, яке мало перетворитися на український історико-філологічний факультет Київських ВЖК. Навчальні плани українського відділення вже було створено та схвалено радою історико-філологічного факультету, проте утвердження радянської влади у 1919 р. завадило створенню довгоочікуваного відділення. Незважаючи на складне становище, Київські ВЖК діяли і в 1917-1920 рр., коли Київський університет не працював. Після утвердження радянської влади, в контексті нової освітньої політики, існування окремого жіночого університету було позбавлено будь-якого сенсу.

Після революційних подій, на початку 20-х років, проводилась реорганізація вищої школи в Україні, відбулося злиття ВЖК з іншими закладами вищої освіти та утворення на їх базі нових. Так, на засіданні Наукової ради при управлінні Вищих шкіл у липні 1920 р. 3-й та 4-й курси Київського університету, Українського університету, Київських ВЖК, Вищих педагогічних курсів А. Жекуліної, Фребелівського інституту були виділені в окремий прискорений випуск під назвою «Тимчасових педагогічних курсів» із двома відділами: фізико-математичний та історико-філологічний. Навчання проводилося в приміщенні Київських ВЖК. Пізніше на основі такого об'єднання вузів було утворено Інститут народної освіти [25].

Попри труднощі утворення Київських ВЖК із правами вишів було результатом тривалої боротьби передової інтелігенції за рівноправність жінок. Хоча й переважна більшість курсисток присвятили себе педагогічній діяльності, утім серед випускниць Київських ВЖК, що відомі своїми науковими працями, слід відзначити археологів Катерину Мельник-Антонович і Валерію Козловську, Анну Іконнікову та Олену Доброграєву, Наталію Полонську-Василенко.

Одеські Вищі жіночі курси. Майже двадцять років клопотань передували створенню ВЖК в Одесі. У 1903 р. вони були створені як Вищі жіночі педагогічні курси. Як зазначає В. Добровольська, завдяки клопотанню професорів Новоросійського університету М. Ланге, Є. Щепкіна, І. Слешинського у 1906 р. було створено вищі жіночі курси у складі двох факультетів: фізико-математичного та історико-філологічного (зі слов'яно-російським, історичним та романо-германським відділеннями) [3, с. 26].

До предметів, які викладались на історико-філологічному відділенні Одеських ВЖК, належали: філософія; історія філософії; логіка; методологія, соціологія і філософії історії; педагогіка і дидактика; історії педагогіки; психологія; всесвітня історія; російська історія; історія античної літератури; історія західноєвропейської або російської літератури; етнографія або загальне землезнавство; політична економія; історія мистецтва; історія

церкви; історія релігії [3, с. 27]. До низки загальнообов'язкових дисциплін входили історія філософії (6 год на тиждень), логіка (2 год на тиждень), психологія (2 год на тиждень).

У 1908 р. на курсах функціонували ще й юридичний та медичний факультети [4]. Одеські ВЖК утримувались за місцеві кошти та платню за навчання, а зміст навчання відповідав університетським програмам. За три роки навчання слухачки мали оволодіти знаннями з обраної спеціальності та загальноосвітніх предметів, до яких входили: богослов'я, логіка, психологія, педагогіка, історія педагогіки. До курсів приймали дівчат із середньою освітою у віці 17-23 років. Уже на першому році відкриття на курсах навчалось 290 слухачок. До 1909 р. кількість прийнятих студенток збільшилась до 1278 осіб, із них: 472 – православних, 727 – іудейок, 79 – інших віросповідань [26, с. 13].

Першим директором ВЖК у Одесі був професор Микола Миколайович Ланге (1858-1921) – відомий філософ, психолог, логік. Після навчання в університеті, захисту дисертації та закордонного відрядження, М. Ланге отримав призначення до Новоросійського університету, де з 1888 р. працював на посаді завідувача кафедри філософських дисциплін. Після захисту докторської дисертації «Психологічні дослідження» (1892 р.) Микола Миколайович заснував в Одесі одну із перших у Російській імперії психологічну лабораторію.

Професор М. Ланге викладав на Одеських ВЖК курси з психології, педагогіки, історії педагогіки, основ дидактики, введення у філософію [3, с. 27]. Обстоюючи ідею жіночої освіти, М. Ланге свої думки виклав у праці «До питання про викладання педагогіки в жіночих гімназіях» (1895 р.).

В архіві збереглися дані про те, що професор М. Ланге брав участь у зборах студентів університету, був членом місцевого осередку «академічного союзу» та Одеського комітету партії кадетів. З огляду на це, керівництво університету вважало й його політично неблагонадійним. У листі від 29 квітня 1905 р., адресованому міністру народної освіти, куратор одеської шкільної округи Х. Сольський доповідав: «При директорі М. Ланге курси ухилилися від прямого й високого свого призначення – готувати слухачок до педагогічної діяльності в жіночих гімназіях – і взяли напрямок різко політичний... Курси можуть являти собою не що інше, як організоване революційне бюро» [Цит. за 27, с. 39].

Микола Миколайович відомий не лише як філософ і психолог, а й як видатний логік. Саме за підручник «Логіка» (1918 р.) він отримав премію. Тому цілком закономірно, що на Одеських ВЖК логіку читав саме він. У фондах бібліотеки Одеського національного університету зберігся «Курс логіки» (1904-1905 акад. р.), записаний слухачками історичного відділення Одеських ВЖК. Увесь курс логіки складався із 21 лекції, перша із них окреслювала проблеми філософії, логіки та філософської освіти в університетах.

Схвалюючи революційні події того часу, М. Ланге підтримував ліберальні настрої серед студенток. У стінах курсів 12 жовтня 1905 р. відбулося зібрання курсисток, які закликали до боротьби з темними реакційними силами, а сам директор та інші, ліберально налаштовані професори підтримали їх. Така «неблагонадійність» спонукала Міністерства

народної освіти звільнили в 1908 р. від обов'язків директора Вищих жіночих курсів професора М. Ланге [27, с. 39].

Одеські ВЖК залучали до викладання дисциплін все більше прогресивно налаштованих професорів, які не мали змоги впроваджувати нові методи викладання та передові підходи до вивчення дисциплін у межах жорстко визначених університетських курсів, адже приватний заклад відрізнявся за організацією, предметна система на ВЖК була введена частково.

Послідовником професора М. Ланге та поборником жіночої освіти був доцент кафедри філософії Новоросійського університету Михайло Іванович Гордієвський (1885–1938). Звання приват-доцента Михайло Іванович отримав у 1915 р., а доцента в 1919 р. М. Гордієвський викладав на Одеських ВЖК де читав лекції з логіки та педагогіки на словесному та історичному відділеннях. Після створення Одеського державного університету він обійняв посаду професора кафедри історії стародавнього світу. У 1938 році М. Гордієвського арештували, звинувативши у створенні підпільного союзу визволення України. У день арешту він був розстріляний, а його родина репресована [28, с. 85].

Отже, Одеські ВЖК забезпечували високий рівень загальнонаукової підготовки слухачок, які мали змогу опанувати навчальні дисципліни згідно планів Новоросійського університету. Вищі жіночі курси надавали жінкам можливість отримати не лише наукову освіту, а й здійснювали педагогічну підготовку та надавали випускницям можливості для активного впливу на розвиток освіти в Україні.

Харківські вищі жіночі курси. У Харкові Вищі жіночі курси відкрилися у 1907 р. у складі двох факультетів: історико-філологічного та фізико-математичного. Першим завідувачем курсами став професор І. Нетушил.

Лекції на курсах читали професори Харківського університету за повним університетським курсом. Одним із них був приват-доцент Харківського університету Ісидор Савович Продан (1854-1919/20) у доробку якого є «Підручник логіки» (1909 р.) та «Нова логіка. Критичне дослідження» (1911 р.).

Політичні події 1917–1919 рр. ускладнили діяльність Харківських ВЖК. Як зазначає Т. Павлова, навесні 1919 р. стало очевидним, що політика більшовиків спрямована на націоналізацію недержавних навчальних закладів, тому існування Харківських ВЖК було під загрозою. Через це значна частина інтелігенції, у тому числі професори університету, були змушені покинути місто. Серед них, знані професори філософії – П. Лейкфельд, Л. Струве, та інші [29, с. 85].

Катеринославські вищі жіночі курси. Найпізніше на теренах України було відкрито Вищі жіночі курси в Катеринославі – у 1916 році. Курси відкрилися у складі двох факультетів: медичного та фізико-математичного (природничо-історичне та математичне відділення). Навчання відбувалося за університетськими програмами. До організації курсів долучились професори і викладачі Катеринославського гірничого інституту, представники самоврядування, громадська організація «Товариство сприяння вищій жіночій освіті» та інші.

Першим директором Катеринославських ВЖК був ректор Гірничого інституту професор М. Лебедев. У перші роки існування ВЖК більшість викладачів цього закладу були професорами Катеринославського гірничого інституту та Харківського університету, а з 1917 р. зросла кількість професорів з інших міст, зокрема Харкова, Москви, Юр'єва [30, с.9].

На базі цих курсів у 1918 р. за підтримки видатних українських учених – В. Вернадського, Д. Багалія, М. Василенка та інших було створено Катеринославський університет.

Утім, слід наголосити, що питання освітньої діяльності Катеринославських ВЖК у всіх аспектах недостатньо розроблене і потребує уваги дослідників.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Здійснений аналіз літературних джерел свідчить, що діяльність Вищих жіночих курсів на території України була надзвичайно важливим чинником для формування інтелектуального соціуму, водночас досвід викладання філософських дисциплін набуває особливого значення в умовах творення української вищої освіти. Надважливим був внесок професорів філософії та активної частини інтелігенції в розбудову вищої жіночої освіти.

На початку ХХ ст. на теренах України зросла кількість закладів вищої освіти для жінок, що сприяло здобуттю вищої освіти тисячами жінок та суттєво вплинуло на розвиток освіти в Україні.

Заклади вищої освіти для жінок забезпечували високий рівень загальнонаукової підготовки слухачок, які мали змогу опанувати навчальні дисципліни згідно з планами класичного університету. До філософських дисциплін, які вивчались на ВЖК належали логіка, історія філософії, введення у філософію, філософія. З-поміж професорів філософії, як доклали вагомих зусиль до розбудови ВЖК відзначимо С. Гогоцького, С. Ананьїна, М. Ланге, М. Гордієвського, І. Продана, П. Лейкфельда, Л. Струве та багатьох інших.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у з'ясуванні особливостей викладання філософських дисциплін на Київських, Одеських, Харківських, Катеринославських вищих жіночих курсах, адже викладачі цих приватних закладів мали змогу впроваджувати нові методи викладання та підходи до вивчення дисциплін. Заслуговує на особливу увагу питання викладацького складу та особливостей освітньої діяльності Харківських та Катеринославських вищих жіночих курсів.

5. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Драч, О., 2011. *Вища жіноча освіта в Російській імперії другої половини XIX – початку XX століття*: монографія. Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. Черкаси: Вертикаль, 532.
2. Дем'яненко, Н., Прудченко, І., 2005. *Історія вищої жіночої освіти в Україні : Київський Фребелівський педагогічний інститут (1907–1920 рр.)*: монографія. Київ: Видавець Л. Галіцина, 492.
3. Добровольська, В. А., 2016. Основні тенденції формування вищої жіночої освіти Півдня України у другій половині XIX – на початку XX століття. *Історичний архів. Наукові студії*: Збірник наукових праць. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 16 (60), 24-30.
4. Добровольська, В.А., 2006. *Історія жіночої освіти півдня України (1901–1910 рр.)*: автореф. дис. канд. іст. наук. Дніпропетр. нац. ун-т., 20.
5. Кобченко, К., 2007. *«Жіночий університет Святої Ольги»: історія Київських вищих жіночих курсів* : монографія. Київ: МП «Леся», 271.
6. Кобченко, К. А., 2002. Київські вищі жіночі курси: становлення жіночого університету. *Наукові записки НаУКМА, 20*: Спец. випуск: у 2ч., 1., 190–196.
7. Кобченко, К. А., 2017. Освіта жінок як форма емансипації: приклад Наддніпрянської України (середина XIX – початок XX століття). *Українські жінки у горнилі модернізації / під ред. О. Кісь*. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 52–77.
8. Мельник, О. В., 2017. Одеські вищі жіночі курси: спеціалізація та навчальний процес (1910–1917 рр.). *Інтелігенція і влада. Сер. Історія*: громад.-політ. наук. зб. Одеса: «Екологія», 36. 91–103.
9. Мельник, О. В., 2014. Основні тенденції розвитку вищої жіночої освіти в другій половині XIX – на початку XX ст. *Інтелігенція і влада*, 90–96.
10. Міхневич, Л., 2015. Витоки вищої жіночої освіти в Україні (кінець XIX – початок XX ст. *Юридична Україна, (7-8)*, 78–85.
11. Кохановська, О. В., 2016. Київські вищі жіночі курси як осередок розвитку природничо-математичної освіти дівчат XIX – початку XX ст. *Педагогічний альманах, 31*, 299–305.
12. Ломако, Л. В., 2017. Підготовка вчителів у діяльності Вищих жіночих курсів Наддніпрянської України в кінці XIX – на початку XX ст.: дореволюційна історіографія проблеми. *Схід, 5*, 55–59.
13. Корж-Усенко, Л. В., Сидоренко, О. Л., 2020. *Недержавна вища школа України: ретродосвід та сучасні виклики*: монографія. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 160.
14. Плахтій, М. П., 2014. Особливості викладання логіки на Київських Вищих жіночих курсах. *Проблеми дидактики історії*: збірник наукових праць, 6. 126–131.

15. Плахтій, М. П., 2013. Особливості викладання логіки на Одеських Вищих жіночих курсах. *Науковий діалог «Схід-Захід»*. матер. всеукр. наук. конференц. з міжн. участю: у 4-х частинах, Дніпро: ТОВ «Інновація», 1, 114–117.
16. Кузьміна, С. Л., 2010. *Філософія освіти та виховання у Київській академічній традиції XIX – початку XX ст.* Сімферополь: Н. Оріанда, 552.
17. Syrbu, O., 2019. General Overview of Philosophical Education at Kyiv Higher Courses for Women. *International Scientific Conference “The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2019,”* April 23–24, 2019:[Abstracts] / Ed. Board: A. Konverskyi [and others]. Kyiv: Publishing center “Kyiv University,” 66.
18. Малинко, И. Г., 1983. Деятельность Высших женских курсов на Украине. *Вопросы истории СССР*, 28, 129.
19. Біліченко, А., 2010. Київське меценатство XIX століття: факти, події, персоналії. *Вища школа*. 9, 100–105.
20. Горський, В. С., Ткачук, М. Л., Нічик, В. М. та ін., 2002. Сильвестр Гогоцький. *Філософська думка в Україні: Бібліогр. Словник*. Київ: Унів.вид-во «Пульсари», 44–46.
21. Лихачова, Е., 1901. *Материалы для истории женского образования в России. 1856-1880*, СПб., 525.
22. *Докладная записка о положении Киевских Женских курсов*, 1920. ДАМК. Спр. 609. Арк. 1–5 («Докладная записка бывшего директора высших женских курсов о положений этих курсов», 1920), арк. 1.
23. Ананьин, С. А., 1913. *Лекции по логике*. Киев: Издание слушательниц Высших женских курсов, 156.
24. Ананьин, С. А., 1914. *Логика. Лекции, прочитанные на историко-филологическом факультете Высших женских курсов*. Киев: Издательница Покровская, 175.
25. Нижник, В., 2006. Жінка та вища освіта в Російській імперії в другій половині XIX ст. (На прикладі Київських жіночих курсів). *Наукові записи з української історії*, 18, 72–76.
26. Современная летопись Одесских Высших женских курсов в 1909 г., 1910. *Журнал Министерства народного просвещения. Новая серия*, XXX, 11,12. Ноябрь, 1–16.
27. Корнюш, Г. В., 2014. Роль М. М. Ланге в становленні вищої жіночої освіти півдня України. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 35, 36–41.
28. Бахчиванжи, Г. П., Єлпатівська, В. С., 2011. До історії вивчення філософії в Одеському (Новоросійському) університеті (на матеріалах фондів наукової бібліотеки ОН імені І.І. Мечнікова). *Вісник ОНУ*, 16, 1/2 (5/6), 71–93.
29. Павлова, Т., 2014. Харківське товариство взаємодопомоги трудящих жінок (1902–1919). *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*, 18 (1119). Доступно: <<https://periodicals.karazin.ua/ua/history/article/view/1391>>.
30. Поляков, М. В., 2018. У витоків Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*, 21, 6, 5–12.

DEVELOPMENT OF WOMEN'S HIGHER EDUCATION IN UKRAINE IN THE LATE XIX – EARLY XX CENTURY: HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL ASPECT

Marianna Plakhtiy,

Candidate of Philosophy Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Philosophy,
Kamianets-Podilsky I.Ohienko Ukrainian National University

Kamianets-Podilskyi, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6789-7711>

marianna.plakhtiy@kpnu.edu.ua

Abstract. The relevance of the problem of conditions for the formation of higher educational institutions for women and the input of the prominent Ukrainian intellectual society in its formation in the late nineteenth – early twentieth century is made due to the need for a comprehensive historical and philosophical reconstruction and involvement of this issue in the history of Ukrainian philosophy. However, since this research is one of the first in this direction, it does not claim to be comprehensive, but encourages a more constructional research in this area.

The aim of the article is to analyze the conditions for the formation of higher education institutions for women in Ukraine, to investigate the influence of the leading Ukrainian intellectual society on the formation and acting of higher education institutions for women, and to consider general aspects of teaching philosophical disciplines in higher education institutions.

The opening of women's higher education institutions in Ukraine has become a significant educational phenomenon. Particular attention is paid to the historical context of the establishment of higher education institutions for women in Ukraine, as well as the contribution of professors of philosophy in the formation of higher women's educational courses. The main events of formation and activity of Kyiv, Odessa, Kharkiv and Katerynoslav higher women's educational courses are established. Women's higher courses provided women with the opportunity not only to receive scientific education, but also provided pedagogical training and provided graduates with opportunities to actively influence the development of education in Ukraine.

It is proved that the activity of the Higher Women's educational courses on the territory of Ukraine was an extremely important component for the formation of an intellectual society. At the same time, the contribution of professors of philosophy and an active part of the intellectual society in the development of women's higher education was significant. The general features of teaching philosophical disciplines in higher women's educational institutions are outlined.

Keywords: history of Ukrainian philosophy; Higher women's educational courses; Kyiv Higher women's educational courses; Odessa higher women's educational courses; Kharkiv higher women's educational courses, Katerynoslav higher women's educational courses; teachers of philosophical disciplines.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Drach, O., 2011. *Vyshcha zhinocha osvita v Rosiiskii imperii druhoi polovyny KhKh – pochatku KhKh stolittia*: monohrafiia [Higher life education in the Russian Empire of the second half of the XIX – early XX century], Cherkaskyi natsionalnyi universytet im. B. Khmelnytskoho. Cherkasy: Vertykal, 532.
2. Demianenko, N., Prudchenko, I., 2005. *Istoriia vyshchoi zhinochoi osvity v Ukraini: Kyivskiy Frebelivskiy pedahohichnyi instytut (1907–1920 rr.)* [History of Women's Higher Education in Ukraine: Kyiv Froebel Pedagogical Institute (1907–1920)]: monohrafiia, Kyiv: Vydavets L. Halitsyna, 492.
3. Dobrovolska, V. A., 2016. Osnovni tendentsii formuvannia vyshchoi zhinochoi osvity Pivdnia Ukrainy u druhii polovyni XIX – na pochatku XX stolittia [The main trends in the formation of higher women's education in southern Ukraine in the second half of the nineteenth – early twentieth century], *Istorychnyi arkhiv, Naukovi studii: Zbirnyk naukovykh prats*, Mykolaiv: Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 16 (60), 24–30.
4. Dobrovolska, V.A., 2006. *Istoriia zhinochoi osvity pivdnia Ukrainy (1901–1910 rr.)* [History of women's education in the south of Ukraine (1901–1910)]: *avtoref. dys. kand. ist. nauk*, Dnipropetr. nats. un-t., Dnipropetrovsk, 20.
5. Kobchenko, K., 2007. «*Zhinochyi universytet Sviatoi Olhy*»: *istoriia Kyivskykh vyshchykh zhinochykh kursiv* [St. Olga's Women's University: History of Kyiv Higher Women's Courses]: monohrafiia, Kyiv: MP «Lesia», 271.
6. Kobchenko, K. A., 2002. *Kyivski vyshchi zhinochi kursy: stanovlennia zhinochoho universytetu* [Kyiv Higher Women's Courses: Establishment of a Women's University], *Naukovi zapysky NaUKMA, 20: Spets. vypusk: u 2ch., 1*, 190–196.
7. Kobchenko, K. A., 2017. *Osvita zhinok yak forma emansypatsii: pryklad Naddniprianskoi Ukrainy (seredyna XIX – pochatok XX stolittia)* [Women's education as a form of emancipation: the example of Dnieper Ukraine (mid-nineteenth – early twentieth century)], *Ukrainski zhinky u hornyli modernizatsii / pid red. O. Kis.*, Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia, 52–77.
8. Melnyk, O. V., 2017. *Odeski vyshchi zhinochi kursy: spetsializatsiia ta navchalnyi protses (1910–1917 rr.)* [Odessa higher women's courses: specialization and educational process (1910–1917)], *Intelihentsiia i vlada, Ser. Istoriia: hromad.-polit. nauk. zb.*, Odesa: «Ekolohiia», 36. 91–103.

9. Melnyk, O. V., 2014. Osnovni tendentsii rozvytku vyshchoi zhinochoi osvity v druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. [The main trends in the development of women's higher education in the second half of the nineteenth – early twentieth century], *Intelihentsiia i vlada*, 90–96.

10. Mikhnevych, L., 2015. Vytoky vyshchoi zhinochoi osvity v Ukraini (kinets XIX – pochatok XX st. [The origins of women's higher education in Ukraine (late nineteenth – early twentieth century)], *Yurydychna Ukraina*, (7–8), 78–85.

11. Kokhanovska, O. V., 2016. Kyivski vyshchi zhinochi kursy yak osередok rozvytku pryrodnycho-matematychnoi osvity divchat XIX – pochatku XX st. [Kyiv higher women's courses as a center for the development of natural and mathematical education of girls of the XIX – early XX centuries], *Pedahohichnyi almanakh*, 31, 299–305.

12. Lomako, L. V., 2017. Pidhotovka vchyteliv u diialnosti Vyshchykh zhinochykh kursiv Naddniprianskoї Ukrainy v kintsi XIX – na pochatku XX st.: dorevoliutsiina istoriohrafia problema [Teacher training in the activities of the Higher Women's Courses of Dnieper Ukraine in the late nineteenth – early twentieth century: pre-revolutionary historiography of the problem], *Skhid*, 5, 55–59.

13. Korzh-Usenko, L. V., Sydorenko, O. L., 2020. *Nederzhavna vyshcha shkola Ukrainy: retrosvid ta suchasni vyklyky* [Non-state higher school of Ukraine: retro experience and modern challenges]: monohrafia, Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka, 160.

14. Plakhtii, M. P., 2014. Osoblyvosti vykladannia lohiky na Kyivskykh Vyshchykh zhinochykh kursakh [Features of teaching logic at Kyiv Higher Women's Courses], *Problemy dydaktyky istorii: zbirnyk naukovykh prats*, 6, 126–131.

15. Plakhtii, M. P., 2013. Osoblyvosti vykladannia lohiky na Odeskykh Vyshchykh zhinochykh kursakh [Features of teaching logic at the Odessa Higher Women's Courses], *Naukovyi dialoh «Skhid-Zakhid»*: mater. vseukr. nauk. konferents. z mizhnar. uchastiu: u 4-kh chastynakh, Dnipropetrovsk: TOV «Innovatsiia», 1, 114–117.

16. Kuzmina, S. L., 2010. *Filosofia osvity ta vykhovannia u Kyivskii akademichnii tradytsii XIX – pochatku XX st.* [Philosophy of education and upbringing in the Kyiv academic tradition of the XIX – early XX centuries], Simferopol: N. Orianda, 552.

17. Syrбу, O., 2019. General Overview of Philosophical Education at Kyiv Higher Courses for Women. *International Scientific Conference “The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2019,” April 23–24, 2019: [Abstracts] / Ed. Board: A. Konverskyi [and others], Kyiv: Publishing center “Kyiv University,”* 66.

18. Malinko, I. G., 1983. Dejatel'nost' Vysshih zhenskih kursov na Ukraine. [Activities of the Higher Women's Courses in Ukraine], *Voprosy istorii SSSR*, 28, 129.

19. Bilichenko, A., 2010. Kyivske metsenatstvo XIX stolittia: fakty, podii, personalii. [Kyiv patronage of the XIX century: facts, events, personalities], *Vyshcha shkola*, 9, 100–105.

20. Horskyi, B. C., Tkachuk, M. L., Nychuk, B. M. ta in., 2002. Sylvestr Hohotskyi. [Sylvester Gogotsky], *Filosofska dumka v Ukraini: Bibliohr. Slovnyk*, Kyiv: Univ.vyd-vo «Pulsary», 44–46.

21. Lihachova, E., 1901. *Materialy dlja istorii zhenskogo obrazovanija v Rossii. 1856–1880* [Materials for the history of women's education in Russia. 1856–1880], SPb., 525.

22. *Dokladnaja zapiska o polozhenii Kievskih Zhenskih kursov*, 1920. [Report on the status of the Kiev Women's Courses], DAMK. Spr., 609, Ark. 1–5 («Dokladnaja zapiska byvshego direktora vysshih zhenskih kursov o polozhenij jetih kursov», 1920), ark. 1.

23. Anan'in, S. A., 1913. *Lekcii po logike*. [Lectures on logic], Kiev: Izdanie slushatel'nic Vysshih zhenskih kursov, 156.

24. Anan'in, S.A., 1914. *Logika. Lekcii, pročitannye na istoriko-filologicheskom fakul'tete Vysshih zhenskih kursov* [Logic. Lectures given at the Faculty of History and Philology of the Higher Women's Courses], Kiev: Izdatel'nica Pokrovskaja, 175.

25. Nyzhnyk, V., 2006. Zhinka ta vyshcha osvita v Rosiiskii imperii v druhii polovyni XIX st. (Na prykladi Kyivskykh zhinochykh kursiv) [Women and higher education in the Russian Empire in the second half of the XIX century (On the example of Kyiv women's courses)], *Naukovi zapysy z ukraïnskoi istorii*, 18, 72–76.

26. *Sovremennaja letopis' Odesskih Vysshih zhenskih kursov v 1909 g.* [Modern chronicle of the Odessa Higher Women's Courses in 1909], 1910. *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshhenija*. Novaja serija. Chast' HHH.. 11,12. Nojabr', 1–16.

27. Korniuš, H. V., 2014. Rol M. M. Lanhe v stanovlenni vyshchoi zhinochoi osvity pıvdnia Ukraïny [The role of MM Lange in the formation of higher women's education in southern Ukraine], *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 35, 36–41.

28. Bakhchyvanzhy, H. P., Yelpativska, V. S., 2011. Do istorii vyvchennia filosofii v Odeskomu (Novorosiiskomu) universyteti (na materialakh fondiv naukovoi biblioteki ON imeni I.I.Mechnikova) [To the history of studying philosophy at Odessa (Novorossiysk) University (on the materials of the funds of the II Mechnikov Scientific Library)], *Visnyk ONU.*, 16, 1/2 (5/6), 71–93.

29. Pavlova, T., 2014. Kharkivske tovarystvo vzaiemodopomohy trudiashchykh zhinok (1902–1919) [Kharkiv Society for Mutual Assistance of Working Women (1902–1919)], *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina*. Serii «Istoriia Ukraïny. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filosofski nauky», 18 (1119). Dostupno: <<https://periodicals.karazin.ua/uahistory/article/view/1391>>.

30. Poliakov, M. V., 2018. U vytokiv Dniprovskoho natsionalnogo universytetu imeni Olesia Honchara [At the origins of the Oles Honchar Dnipro National University], *Naukovo-teoretychnyi almanakh «Hrani»*, 21, 6, 5–12.